

TINGKAT KESOPANAN TINDAK TUTUR DIREKTIF WONTEN ING RUBRIK WACAN BOCAH KALAWARTI DJAKA LODHANG EDISI JANUARI-JUNI TAUN 2016

LEVEL OF DECENCY SPEECH ACTING DIRECTIVE IN WACAN BOCAH RUBRIC DJAKA LODHANG'S MAGAZINE JANUARY-JUNE EDITION OF 2016

Dening : Inggit Dwi Karunia, Prodi Pendidikan Bahasa Jawa, Fakultas Bahasa dan Seni, Universitas Negeri Yogyakarta

Sarining Panaliten

Ancasing panaliten menika kangge ngandharaken jinis, fungsi, saha *tingkat kesopanan tindak tutur direktif* wonten ing rubrik Wacan Bocah Kalawarti Djaka Lodhang edisi Januari-Juni taun 2016. Panaliten menika kalebet jinising panaliten *deskriptif*. Sumber data panaliten inggih menika rubrik Wacan Bocah Kalawarti Djaka Lodhang ingkang terbit rikala wulan Januari-Juni taun 2016, kanthi data awujud wacana ingkang kalebet jinis *tindak tutur direktif*. Data panaliten dipunkempalaken kanthi *teknik* maos saha nyerat. Data dipunanalisis kanthi analisis *deskriptif*. Validitas data dipunpanggihaken kanthi *expert judgment* saha *validitas semantik*. Wondene kangge manggihaken *reliabilitas* menika kanthi ngginakaken uji *reliabilitas intrarater*. Jinis *tindak tutur direktif* ingkang dipunpanggihaken wonten sekawan kanthi fungsipun piyambak-piyambak, inggih menika jinis ukara wedharan (*pernyataan*) fungsipun kangge ngengken kanthi boten langsung, jinis panuwun kanthi sopan (*permintaan sangat sopan*) fungsipun kangge nyuwun saha mangajab kanthi boten langsung, sarta naweni. Jinis panuwun ingkang radi ngengken (*permintaan sedikit menyuruh*) kanthi fungsi ngengken, ngengken sanalika, saha ngajak. Jinis ingkang pungkasan inggih menika jinis panuwun kanthi ngengken (*permintaan menyuruh dengan keras*) ingkang fungsipun kangge ngengken sanalika, meksa, saha ngengetaken. *Tingkat kesopanan* ingkang dipunpanggihaken wonten sekawan, inggih menika (1) sopan sanget, (2) sopan, (3) kirang sopan, saha (4) boten sopan.

Pamijining tembung : *tindak tutur direktif*, Wacan Bocah Kalawarti Djaka Lodhang.

Abstract

This study aims to describe the type, function, and level of decency speech acts directive in *Wacan Bocah* rubric *Djaka Lodhang*'s Magazine January-June edition of 2016. This research includes descriptive research. Sources of research data is rubric *Wacan Bocah* rubric *Djaka Lodhang*'s Magazine that published during January-June month of 2016, with data in the form of discourse which includes the type of speech act directive. Research data was collected by reading and writing techniques. Data were analyzed by descriptive analysis. The validity of the data is found with expert judgment and semantic validity. While to know the reliability, by using intrarater reliability test. The type of speech act directive found there are four with their respective functions, namely the type of function statement to govern indirectly, the type of request is very polite function to request and expect indirectly, as well as to offer. The type of request is a bit telling with functions to govern, encourage, and invite. The latter type is a hard request type whose function is to push, force, and remind. The level of decency found there are four, namely (1) very polite, (2) polite, (3) impolite, and (4) not polite.

Keywords: directive speech act, children literature, *Djaka Lodhang*'s Magazine.

PURWAKA

Tuturan saged suka daya pangaribawa dhumateng *mitra tutur* kangge nindakaken satunggaling bab ingkang dipunkersakaken *penutur*. *Tuturan* ingkang mekatèn dipunsebat *tindak tutur* utawi *tindak ujar*.

Tindak tutur inggih menika asiling rerangkeningswara utawi *bunyi* saking tandha pribadi ingkang asipat *psikologis* saha dipunandharaken gumantung kaprigelan basa *penuturipun*. *Tindak tutur* menika kaperang dados tigang jinis, inggih menika *tindak tutur lokusi*, *tindak tutur ilokusi*, saha *tindak tutur perlokusi*.

Wijana (1996:18) nyebataken bilih *tindak ilokusi* inggih menika *tuturan* ingkang dipunginakaken kangge nyukani informasi saha saged ugi dipunginakaken kangge nindakaken salah satunggaling bab.

Tindak tutur ilokasi dipunperang dados gangsal, inggih menika *tindak tutur representatif, direktif, komisif, ekspresif, saha deklamasi*. Satunggaling jinis *tindak tutur ilokusi* ingkang dipunsebat *tindak tutur direktif*, gadhah ancas supados *mitra tutur* menika nindakaken satunggaling bab ingkang dipunkersakaken dening *penutur*.

Tindak tutur direktif menika gadhah sekawan jinis, inggih menika wedharan (*pernyataan*), panuwun kanthi sopan sanget (*permintaan sangat sopan*), panuwun ingkang radi ngengken (*permintaan sedikit menyuruh*), saha panuwun kanthi ngengken (*permintaan menyuruh dengan keras*). Saben jinis menika gadhah fungsi ingkang beda-beda, gumantung ancas saking *penutur*. Wonten ukara ingkang fungsipun kangge ngengken nyuwun, naweni, ngajak, mangajab, meksa, saha ngengetaken.

Tingkat kesopanan utawi *skala kesopanan* inggih menika *peringkat kesopanan*, wiwit ingkang boten sopan ngantos ingkang paling sopan (Chaer, 2010:63).

Wacan Bocah Kalawarti Djaka Lodhang dipunpilih dados objek panaliten amargi wonten ing Wacan Bocah Kalawarti Djaka Lodhang menika ngemot ukara-ukara ingkang kalebet *tindak tutur direktif* basa Jawi. Ukara-ukara ingkang kalebet *tindak tutur direktif* menika ugi saged dipunteliti *tingkat kesopanan*ipun jumbuh kaliyan panaliten menika.

Jlentrehaning fungsi-fungsi ukara saking sekawan jinis *tindak tutur direktif*.

a. Fungsi *tindak tutur direktif pernyataan*

Tindak tutur direktif pernyataan gadhah fungsi antawisipun; ngengken, nyuwun, nyuwun ngampil, saha nyumanggakaken, kanthi boten langsung.

b. Fungsi *tindak tutur direktif permintaan sangat sopan*

Tindak tutur direktif permintaan sangat sopan gadhah fungsi antawisipun; nyuwun sahamangajab kanthi boten langsung, sarta naweni.

c. Fungsi *tindak tutur direktif permintaan sedikit menyuruh*.

Tindak tutur direktif permintaan sedikit menyuruh gadhah fungsi ngengken saha ngajak.

d. Fungsi *tindak tutur direktif permintaan menyuruh dengan keras*

Tindak tutur direktif menyuruh dengan keras gadhah fungsi antawisipun; ngengken sanalika, meksa, sahangengetaken.

Tingkat kesopanan wonten basa Jawi ugi saged dipunsebat *tingkat tutur* utawi undha usuk. Wonten perangan-perangan ingkang kedah dipungastosaken nalika nemtokaken *tingkat kesopanan* satunggaling andharan. Perangan-perangan menika antawisipun babagan modus ukara ingkang dipunginakaken saha intonasi utawi *nada* andharan, panganggening *pronomina personasaha* tembung sapa aruh, wontenipun panandha kesopanan kadosta tembung nuwun sewu, mangga, coba, tembung umpami, mbok, lan sapanunggalipun. Pamilihing tembung saha undha-usuking basa, penutur ugi boten pareng meksa saha kedah ndamel mitra tutur bingah. Sanesipun babagan basa, babagan patrap utawi solah bawa

ngengingi isyarat-isyarat kinestikipun ugi kedah dipungatosaken.

CARA PANALITEN

Jinising Panaliten

Metode panaliten *deskriptif* inggih menika metode ingkang dipuntindakaken adhedhasar kasunyatan utawi *fenomena empiris* saengga data ingkang dipunasilaken utawi dipunserat awujud basa kanthi andharan sawontenipun (Sudaryanto, 1988:62). Arifin saha Junaiyah (2010:113) nyebataken bilih lampahing analisis *deskriptif* menika wonten tiga, inggih menika (1) nemtokaken wacana ingkang dipuntliti, (2) nemtokaken *unit* analisis, (3) nganalisis saha ngandharaken *satuan* data. Data ingkang dipunanalisis wonten ing panaliten menika awujud andharan *tindak tutur direktif* gayut kaliyan babagan jinis, fungsi, saha *tingkat kesopanan tindak tutur direktif* wonten ing *rubrik* Wacan Bocah Kalawarti Djaka Lodhang *edisi* Januari-Juni taun 2016.

Data saha Sumber Data

Sumbering data panaliten inggih menika *rubrik* Wacan Bocah ing KalawartiDjaka Lodhang *edisi* Januari-Juni taun 2016. *Rubrik* Wacan Bocah ing Kalawarti Djaka Lodhang menika dipunterbitaken kaping sekawan saben wulanipun. Dados, Wacan Bocah ingkang dados sumber data menika cacahipun wonten kawan-likur wacana saking nemwulan. Ananging, cacahing Wacan Bocah ingkang saged dados sumbering panaliten, awit wonten andharan *tindak tutur direktif*ipun, namung sanga-las wacana.

Cara Ngempalaken Data

Caranipun ngempalaken data wonten ing panaliten menika kanthi ngginakaken teknik maos-

nyerat. Panaliti maos Wacan Bocah ing KalawartiDjaka Lodhang *edisi* Januari-Juni taun 2016 kanthi premati supados saged manggihaken andharan ingkang kalebet jinis *tindak tutur direktif*. Teknik nyerat katindakaken kanthi cara nyerat sedaya andharan *tindak tutur direktif* ingkang sampun dipunanalisis saha dipuntandhani wonten ing kartu data.

Cara Analisis Data

Teknik analisis data ingkang dipunginakaken inggih menika analisis *deskriptif* amargi gadhah ancas ngandharaken jinis, fungsi, saha *tingkat kesopanan tindak tutur direktif* wonten ing *rubrik* Wacan Bocah KalawartiDjaka Lodhang *edisi* Januari-Juni taun 2016. Data ingkang sampun dipunserat wonten ing kartu data salajengipun dipunpantha-pantha wonten ing tabel analisis miturut jinising *tindak tutur direktif*, miturut fungsi *tindak tutur direktif*, saha miturut *tingkat kesopanan*ipun dipunanalisis kanthi nyerat indikator-indikatoripun.

Cara Ngesahaken Data

Caranipun ngesahaken data wonten ing panaliten menika ngginakaken *validitas* saha *reliabilitas*. *Validitas* ingkang dipunginakaken wonten ing panaliten menika inggih menika *validitas expert judgement* utawi *pertimbangan ahli* saha *validitas semantik*. *Validitas expert judgement* inggih menika *validitas* kanthi cara panaliti ngawontenaken piremangan kaliyan dosen ahli saha panaliti sanes ingkang mangertos babagan prakawis saking data asiling panaliten. *Validitas* sanesipun ingkang dipunginakaken wonten ing panaliten menika inggih menika *validitas semantik*.

Reliabilitas ingkang dipunginakaken wonten ing panaliten inggih menika *reliabilitas intrarater*. *Reliabilitas intrarater* menika dipuntindakaken kanthi cara cek-riccek utawi *kajian berulang*. Cara ngesahaken data ngginakaken cara cek-riccek menika dipuntindakaken kanthi cara panaliti nyocokaken data kaliyan gegaraning teori kanthi saestu, wongsal-wangsul, saha tлити.

ASILING PANALITEN SAHA PIREMBAGAN

Adhedhasar asiling panaliten saged dipunmangertosi bilih wonten 60 *tuturan tindak direktif* ingkang dipunpanggihaken ing *rubrik Wacan Bocah Kalawarti Djaka Lodhang edisi Januari-Juni taun 2016*. Jinising *tindak tutur direktif* dipunperang dados sekawan inggih menika *pernyataan* wonten 3 *tuturan*, *permintaan sangat sopan* wonten 3 *tuturan*, *permintaan sedikit menyuruh* wonten 39 *tuturan*, sarta *permintaan menyuruh dengan keras* wonten 15 *tuturan*. Saking jinis menika, wonten fungsipun ukara *tindak tutur direktif* piyambak-piyambak. Fungsi *tindak tutur direktif* wonten ing *rubrik Wacan Bocah Kalawarti Djaka Lodhang edisi Januari-Juni taun 2016*, dipunandharaken ing ngandhap menika.

1. Jinis *tindak tutur direktif pernyataan* namung wonten setunggal fungsi, inggih menika ngengken kanthi boten langsung ingkang cacahipun wonten 3 *tuturan*.
2. Jinis *permintaan sangat sopan* gadhah fungsi nyuwun kanthi boten langsung ingkang cacahipun 1 *tuturan*, mangajab kanthi boten langsung cacahipun 1 *tuturan*, saha fungsi naweni wonten 1 *tuturan*.
3. Jinis *permintaan sedikit menyuruh* gadhah fungsi ngengken kanthi 19 *tuturan*, ngengken

sanalika kanthi 15 *tuturan*, saha ngajak kanthi 5 *tuturan*.

4. Jinis *permintaan menyuruh dengan keras* gadhah tigang fungsi, inggih menika fungsi ngengken sanalika wonten 7 *tuturan*, meksa wonten 3 *tuturan*, saha ngengetaken wonten 5 *tuturan*.

Tingkat kesopanan ingkang dipunpanggihaken wonten sekawan tingkatan, saking sopan sanget wonten 4 *tuturan*, sopan wonten 36 *tuturan*, kirang sopan wonten 17 *tuturan*, dumugi boten sopan ingkang cacahipun wonten 3 *tuturan*. Ing ngandhap menika andharan langkung jangkep babagan *tingkat kesopanan tindak tutur direktif* wonten ing *rubrik Wacan Bocah Kalawarti Djaka Lodhang edisi Januari-Juni taun 2016*.

1. Jinis ingkang kalebet *tuturan* sopan sanget wonten kalih, inggih menika jinis *pernyataan* kanthi fungsi ngengken boten langsung, cacahipun 1 *tuturan*, saha jinis *permintaan sangat sopan* kanthi fungsi nyuwun boten langsung ingkang cacahipun 1 *tuturan*, mangajab boten langsung cacahipun 1 *tuturan*, saha fungsi naweni wonten 1 *tuturan*.
2. Jinis ingkang kalebet *tuturan* sopan wonten kalih jinis, inggih menika jinis *pernyataan* kanthi fungsi ngengken boten langsung, cacahipun 2 *tuturan*, saha jinis *permintaan sedikit menyuruh* kanthi fungsi ngengken wonten 15 *tuturan*, ngengken sanalika wonten 14 *tuturan*, saha ngajak wonten 5 *tuturan*.
3. Jinis ingkang kalebet *tuturan* kirang sopan wonten kalih jinis, inggih menika jinis *permintaan sedikit menyuruh* ingkang fungsipun ngengken kanthi 4 *tuturan*, ngengken sanalika kanthi 2 *tuturan*, saha jinis *permintaan menyuruh dengan*

keras ingkang fungsipun ngengken sanalika wonten 3 *tuturan*, meksa wonten 3 *tuturan*, saha ngengetaken wonten 5 *tuturan*.

5. Jinis ingkang kalebet *tuturan* boten sopan inggih menika jinis *permintaan menyuruh dengan keras* kanthi fungsi ngengken sanalika wonten 3 *tuturan*.

Salajengipun, badhe dipunandharaken pirembaran kanthi tuladha-tuladha data ingkang sampun kapanggihaken.

1. Pernyataan

Fungsi ngengken boten langsung :

(1) Ukarakonteks: “Awan kuwi panase semelet. Pit montor boncengan cacah papat lumaku glyyak-glyuk. Tini katon seneng sawise bubar wae piknik menyang pesisir Parangtritis”.

Tono: “**Wah wis luwe je Bu.**” (1/48/DL.02)

Koteks: Amargi wanci sampun siang, nalika sampun dugi warung, pit montor mlebet dhateng warung bakso Pak Saiman. Tono rumaos bingah sanget, pramila piyambakipun enggal-enggal pesen bakso katambah es buah.

Ukara ing data (1) kalebet sopan amargi ngginakaken modus ukara carios ingkang boten langsung nedahaken ancasing *penutur*, ngginakaken tembung sapa aruh “Bu”, pamilihing tembung saha undha-usuk basanipun dereng trep, amargi undha-usuk ingkang dipunginakaken inggih menika basa ngoko alus (kadadosan saking tembung ngoko ‘iya’, ‘wis’, ‘banget’ saha tembung krama madya ‘luwe’), awit Tono menika langkung anem saking Ibu. Wosing andharan boten damel tatuning manah *mitra tutur*. Solah bawanipun sampun trep inggih menika ngandharaken ukara kanthi alus.

2. Permintaan sangat sopan

a. Fungsi nyuwun kanthi boten langsung

(2) Konteks: Dhompetipun Tono boten patiya kandel, ananging artanipun kathah amargi sampun wonten satus ewu, enggal-enggal dipunlintonaken

dhateng Ibunipun. Artanipun Tono samenika cacahipun wonten kalih atusan ewu.

Koteks: “Bu mengko yen ganep satus ewu maneh, diijoli maneh ya!” Tono matur marang Ibune.

“Sesuk arep kanggo tuku apa Ton?” pitakone Ibune

“Tas sing luwih jos!” semaure Tono.

Ibu : “**Lho, tase Tono nak isih apik ta? Kepiye yen tak silih sikik kanggo blanja?**” (1/47/DL.02)

Ukara ing data (2) kalebet sopan sanget amargi ngginakaken modus ukara pitaken ingkang boten langsung nedahaken ancasing *penutur*, ngginakaken tembung sapa aruh “Tono”, pamilihing tembung saha undha-usuk basanipun sampun trep inggih menika ngginakaken basa ngoko lugu, awit Ibu menika langkung sepuh tinimbang Tono. Wosing andharan boten damel tatuning manah *mitra tutur* ugi boten meksa, kabukti saking wontenipun tembung “yen”. Solah bawanipun Ibu ugi trep amargi ngandharaken ukara ugi kanthi alus.

b. Fungsi mangajab kanthi boten langsung

(3) Konteks: Bibar dhahar, Awang lajeng tindak dhateng teras. Wonten ing teras, ibu saweg motongi botol-botol bekas.

Koteks: “Lho kok dipotongi kados mekaten niki ajenge didamel napa lho bu?” takone Awang.

Angsal pitakenan kados mekaten, Ibunipun Awang namung mesem.

Ibu: “**Wis ta Le, saiki ewangana ibu motongi botol-botol iki kaya ngene, bisa ta?**” (1/13/DL.37)

Ukara ing data (3) kalebet sopan amargi ngginakaken modus ukara pitaken ingkang boten langsung nedahaken ancasing *penutur*, ngginakaken tembung sapa aruh “Le”, pamilihing tembung saha undha-usuk basanipun sampun trep inggih menika ngginakaken basa ngoko lugu, awit Ibu menika langkung sepuh tinimbang Tono saha

solah bawanipun Ibu ngandharaken ukara kanthi alus.

c. Fungsi naweni

(4) *Konteks*: Sabibaripun saking Parangtritis, Tono saha Tinirumaos luwe sanget. Lajeng Ibu ngendika dhateng Tini.

Ibu: **“Piye Tin, nek tuku bakso nang nggone Pak Saiman kaya wingi kae, enak ta?”** (1/50/DL.02)
Koteks: “Wah, Iya Bu! Tuku bakso wae karo es!”
Tini semaur seneng.

Ukara ing data (4) kalebet sopan sanget amargi ngginakaken modus ukara pitaken ingkang boten langsung nedahaken ancasing *penutur*, ngginakaken tembung sapa aruh “Tini”, pamilihing tembung saha undha-usuk basanipun sampun trep inggih menika ngginakaken basa ngoko lugu, awit Ibu menika langkung sepuh tinimbang Tini. Wosing andharan boten damel tatuning manah mitra tutur ugi boten meksa, kabukti saking wontenipun tembung “yen” saha solah bawanipun Ibu ngandharaken ukara kanthi alus. *Penutur* gadhah pangajab supados *mitra tutur* kersa milih menapa ingkang dados kekarepanipun.

3. Permintaan sedikit menyuruh

a. Fungsi ngengken

(5) *Konteks*: Galepo menika gajah nem ingkang sipatipun aktif pados kawruh, kepenging mangertos babagan menapa kemawon. Ing satunggaling dinten, Galepo madosi Beruwang. Nalika sampun kepanggih, Galepo lajeng nyuwun pirsu.

Koteks: “Pak Beruwang, panganane Bajul ki apa?”
“Aku durung tau weruh Bajul,” semauire Beruwang. “Mulane aku ya ora ngerti panganane Bajul. Aku ora weruh.”

“Yen ngono, apike aku takon sapa ya?”

Beruwang: **“Wis ngene wae. Mlakua menyang pinggir Kali Nambran. Ing kana mesthi ana kewan sing ngerti Bajul.”** (1/16/DL.38)

Ukara ing data (5) kalebet sopan amargi sampun ngginakaken modus ukara ingkang langsung nedahaken ancasing *penutur*, pamilihing tembung saha undha-usuk basanipun sampun trep inggih menika ngginakaken basa ngoko lugu, awit Pak Beruwang menika langkung sepuh tinimbang Gajah Galepo. Wosing andharan boten damel tatuning manah *mitra tutur* saha solah bawanipun Pak beruwang ngandharaken ukara kanthi alus.

b. Fungsi ngengken sanalika

(6) *Konteks*: Dewi Suweni garwanipun Prabu Darmayekti, saweg gerah, boten kersa ngunjuk saha dhahar. Amargi kekajenganipun boten kasembadan dados ratu ing Maduretna.

Koteks: “Bo, boten Sinuwun, aluwung kula kabanjuta kemawon, menawi panyuwun kula boten kasembadan,” ature Dewi Suweni memelas.

Prabu Darmayekti : **“Dhiajeng, ayo iki didhahar dhisik, dimen enggal dhangan.”** (1/7/DL.34)

Ukara ing data (6) kalebet sopan amargi sampun ngginakaken modus ukara ingkang langsung nedahaken ancasing *penutur*, ngginakaken tembung sapa aruh “Dhiajeng”, pamilihing tembung saha undha-usuk basanipun sampun trep inggih menika ngginakaken basa ngoko alus (kadadosan saking tembung ngoko ‘iki’, ‘dhisik’, ‘dimen’ kaliyan tembung krama ‘didhahar’ saha ‘dhangan’. Awit Prabu Darmayekti gadhah kalenggahan ingkang langkung inggil saking Dewi Suweni. Wosing andharan boten damel manah *mitra tutur* ananging asipat radi meksa, kabukti wontenipun tembung ‘ayo’. Solah bawanipun Prabu Darmayekti sampun trep inggih menika ngandharaken ukara kanthi alus.

c. Fungsi ngajak

(7) *Konteks*: Maong ingkang boten saged nglangi, nekad nyebur dhateng lepen.

Koteks: “Kanca-kanca,” Kungkong menehi aba-aba, karo driijin nuding aweh pratandha.

Kungkong: **“Kae Maong kerem, awake dhewe gage aweh pitulung.”** (1/19/DL.40)

Ukara ing data (7) kalebet sopan amargi sampun ngginakaken modus ukara ingkang langsung nedahaken ancasing *penutur*, ngginakaken tembung pronomina ‘awake dhewe’, pamilihing tembung saha undha-usuk basanipun sampun trep inggih menika ngginakaken basa ngoko lugu, awit Kungkong kaliyan kadang Kodhok menika sapantaran, rumaket. Wosing andharan boten damel tatuning manah *mitra tutur* ananging radi meksa, kabukti wontenipun tembung ‘gage’. Solah bawanipun Kungkong sampun trep inggih menika ngandharaken ukara kanthi alus.

4. *Permintaan menyuruh dengan keras*

a. **Fungsi ngenken sanalika**

(8) Ukara *konteks*: “Maong, salah wijining kucing kang wulune endah, buntute njenthara, lan mripate biru kecu nengsemake. Mung kaendahan mau benah karo perilakune kang congkak tur sombong. Dheweke ora ngajeni marang liyan.”

Maong: **“Awakmu reged, ambune ora enak. Kana ngalih!”** (1/18/DL.40)

Koteks: “Kaya-kaya wis paling apik, ora ana sing nandhingi kandahan wulune.”

Ukara ing data (8) kalebet boten sopan amargi sampun ngginakaken modus ukara ingkang langsung nedahaken ancasing *penutur*, pamilihing tembung saha undha-usuk basa ngoko lugu boten trep amargi Maong kaliyan Berang-berang menika nembe kemawon kepanggih, boten akrab. Wosing andharan damel tatuning manah *mitra tutur* saha asipat meksa. Solah bawanipun Maong boten trep awit ngandharaken ukara kanthi nada inggil saha ngasoraken mitra tutur.

b. **Fungsi meksa**

(9) *Konteks*: Tono saha Tini ndherek Bapak Ibu nyuwun pangapunten dhateng tangga tepalih nalika riyadi.

Tono: **“Tin, mengko nek diwenehi dhuwit saka Mbah Canden, pokoke bagi-bagi lho!”** (1/46/DL.02)

Koteks: “Yoh!” wangsulane Tini.

Ukara ing data (9) kalebet kirang sopan amargi sampun ngginakaken modus ukara ingkang langsung nedahaken ancasing *penutur*, pamilihing tembung saha undha-usuk basa ngoko lugu trep awit Tono menika langkung sepuh saking Tini. Wosing andharan boten damel tatuning manah *mitra tutur* ananging asipat meksa, katitik saking tembung ‘pokoke’. Solah bawanipun Tono kirang trep amargi ngandharaken ukara kanthi *nada inggil*.

c. **Fungsi ngengetaken**

(10) *Konteks*: Ing satunggaling enjing, Kuntul saweg pados panganan. Piyambakipun lajeng mencok ing sisihing Tlaga Tirta. Badher Abang ingkang dados tetunggulipun para kewan banyu, lajeng nyukani dhawuh dhateng para kewan banyu. Badher Abang: **“Sedulur-sedulur, padha mangertia menawi saiki ana kuntul lagi slulup ing tlagane. Padha enggal mlebu rong sing jero, aja lali anak-anakmu diajak dhelik, aja nganti nemu tiwas!”** (1/31/DL.47)

Koteks: “Nggiiih,” wangsulane iwak, yuyu, kodhok, lsp. Banjur padha nglangi banter ngirit anak-anake lan para sadulure sing isih cilik-cilik mlebu ing rong.

Ukara ing data (10) kalebet kirang sopan amargi sampun ngginakaken modus ukara ingkang langsung nedahaken ancasing *penutur*. Pamilihing tembung saha undha-usuk basa trep inggih menika basa ngoko lugu, awit Badher Abang menika minangka sesepuh ingkang dipunajeni dening para kewan banyu. Wosing andharan boten damel tatuning manah *mitra tutur*, nyukani piweling, asipat radi meksa katitik saking tembung ‘padha enggal’. Solah bawanipun Badher Abang trep sinaosa ngandharaken kanthi nada inggil ananging boten nesu.

DUDUTAN SAHA PAMRAYOGI

Jinis *tindak tutur direktif* wonten ing rubrik Wacan Bocah Kalawarti Djaka Lodhang edisi Januari-Juni taun 2016 menika wonten sekawan kanthi fungsipun piyambak-piyambak. Jinis wedharan (*pernyataan*) fungsipun kangge ngengken kanthi boten langsung. Jinis panuwun kanthi sopan sanget (*permintaan sangat sopan*) fungsipun nyuwun saha mangajab kanthi boten langsung, sarta naweni. Jinis panuwun kanthi cara radi ngengken (*permintaan sedikit menyuruh*) fungsipun ngengken, ngengken sanalika, saha ngajak. Jinis panuwun kanthi ngengken (*permintaan menyuruh dengan keras*) fungsipun ngengken sanalika, meksa, sahangengetaken.

Tingkat kesopanan tindak tutur direktif ingkang dipunpanggihaken ing panaliten menika wonten sekawan kategori, inggih menika sopan sanget, sopan, kirang sopan, saha boten sopan. Ing ngandhap menika titikan kesopanan *tindak tutur direktif*.

- a. Panganggening modus ukara ingkang boten langsung nedahaken ancasing penutur.
- b. Ngginakaken tembung sapa aruh utawi *pronomina persona*.
- c. Ngginakaken tembung-tembung panandha *kesopanan*, kadosta tembung nuwun sewu, mangga, coba, tempung umpami, mbok, lan sapanunggalipun.
- d. Pamilihing tembung sampun jumbuh kaliyan kawontenan saha panganggening undha-usuking basa sampun trep.
- e. Wosing andharan boten damel tatuning manahipun mitra tutur saha boten asipat meksa.
- f. Solah bawanipun sampun trep.

Panaliten babagan *tingkat kesopanan tindak tutur direktif* wonten ing rubrik Wacan Bocah Kalawarti Djaka Lodhang edisi Januari-Juni taun 2016 menika taksih kathah kekiranganipun, amargi kirangipun *referensi* utawi seserepan saking panaliti. Panaliten menika namung ngandharaken babagan *tingkat kesopanan tindak tutur direktif* wonten ing rubrik Wacan Bocah Kalawarti Djaka Lodhang, kamangka ing Wacan Bocah menika taksih kathah jinis-jinis *tindak tutur* sanes ingkang saged dipuntliti malih. Wonten ing Kalawarti Djaka Lodhang menika ugi taksih kathah wacana-wacana saha rubrik basa Jawi ingkang saged dipunginakaken minangka objek panaliten. Panaliti ugi gadhah pamanggih bilih panaliten babagan *tingkat kesopanan* menika wigatos sanget, pramila panaliti gadhah pangajab muging wonten panaliten sanes ingkang saged ngrembakakaken panaliten babagan *tingkat kesopanan*. Tuladhanipun panaliten *tingkat kesopanan tindak tutur asertif, komisif, ekspresif, menapa deklarasi*. Utawi saged ugi nлити *tingkat kesopanan tindak tutur direktif* kanthi objek sanesipun.

KAPUSTAKAN

- Arifin, E. Zainal dan Junaiyah H.M. 2010. *Keutuhan Wacana*. Jakarta: Grasindo
- Chaer, Abdul. 2010. *Kesopanan Berbahasa*. Jakarta: Rineka Cipta.
- Sudaryanto. 1988. *Metode Linguistik Bagian Pertama ke Arah Memahami Metode Linguistik*. Yogyakarta: Gajah Mada University Press.
- Wijana, I Dewa Putu. 1996. *Dasar-Dasar Pragmatik*. Yogyakarta: Penerbit ANDI Yogyakarta.

KAPUSTAKAN SUMBER DATA

- Anonim. 2016. *Maong Klelep*. Yogyakarta: Djaka Lodang No. 40.
- Gandhang, Bapake. 2016. *Tono Ora Cethil Maneh*. Yogyakarta: Djaka Lodang No. 02.
- Kristianto, Zuly. 2016. *Botol Ajaib*. Yogyakarta: Djaka Lodang No. 37.
- Nursingih, R. Bambang. 2016. *Asal-usule Wit Ringin*. Yogyakarta: Djaka Lodang No. 34.
- Sidi, S. W. 2016. *Apus-Apus Nemu Lampus*. Yogyakarta: Djaka Lodang No. 47.
- Wiyanto, Asul. 2016. *Sebabe Gajah Duwe Tlale*. Yogyakarta: Djaka Lodang No. 38.